

YALOVA ÜNİVERSİTESİ

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
(Yalova Journal of Social Sciences)

e-ISSN: 2146-1406

Nisan/April 2024, Cilt/Volume: 14, Sayı/Issue: 1, 75-86.

Başvuru/Submitted: 21.12.2023

DOI: 10.17828/yalovasosbil.1407878

Kabul/Accepted: 01.02.2024

Derleme Makale/Review Article

Yayın/Published: 24.04.2024

<https://dergipark.org.tr/pub/yalovasosbil>

Dünya Bankası: Uluslararası Finansal Sistemdeki Evrimi, Misyonu ve Küresel Etkisi

Doğa Başar Sariipek* - Ebru Büyükerkan**

Öz

Bu çalışma, Dünya Bankasının uluslararası finansal sistemdeki önemine ve ekonomik yeniden yapılandırma kaynaklarına olan katkısına odaklanmaktadır. Banka, kuruluş amacına uygun olarak ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini desteklemek için kredi sağlama programları ve yapısal uyarlamaya yönelik düzenlemelerle dikkat çekmektedir. Ancak, bankanın misyonu zaman içinde değişen dünya düzeniyle paralel olarak evrim geçirmiştir. 1990'lardan günümüze kadar, sürdürülebilir büyüme ve küresel iş birliği hedefleri doğrultusunda hareket etmeyi amaçlayan Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri ve sonrasında 2015'te kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyum içinde çalışmıştır. Bu çerçevede, toplum odaklı kalkınma ve yardım koordinasyonuna vurgu yaparak savunmasız grupları koruma amacını taşımaktadır. Ancak, bu misyon uygulama sürecinde Dünya Bankası ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Çalışmada, Dünya Bankasının misyonu, kuruluş ideolojisi ve küreselleşme bağlamında yaşadığı dönüşüm ele alınmıştır. Küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik etkileri, Dünya Bankası üzerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda, küreselleşmenin politik, sosyal ve ekonomik bir güç olarak nitelendirilen Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların rolleri, çevre ülkelerdeki politika etkileşimleri üzerinde etkili olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Politika, Küreselleşme, Kalkınma, Dünya Bankası, Uluslararası Finansal Sistem.

The World Bank: Evolution, Mission And Global Impact In The International Financial System

Abstract

This study focuses on the importance of the World Bank in the international financial system and its contribution to economic restructuring resources. In line with its founding purpose, the Bank has been notable for its lending programmes and structural adjustment arrangements to support the economic and

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, SBF, ÇEEİ Bölümü, sariipek@kocaeli.edu.tr, 0000-0002-3525-5199

** Nielseniq Araştırma Hizmetleri, e.buyukerkkan@gmail.com, 0000-0002-0088-2424

social development of countries. However, the Bank's mission has evolved over time in parallel with the changing world order. From the 1990s to the present day, the World Bank, aiming to act in line with the goals of sustainable growth and global cooperation, has worked in harmony with the United Nations Millennium Development Goals and the Sustainable Development Goals adopted in 2015. In this framework, it aims to protect vulnerable groups by emphasising community-oriented development and aid coordination. However, the World Bank has been subjected to serious criticism during the implementation of this mission. In this study, the mission of the World Bank, its founding ideology and its transformation in the context of globalisation are discussed. The political, cultural and economic effects of globalisation are evident in the World Bank. In this context, the roles of institutions such as the World Bank and the IMF, which are considered political, social and economic forces of globalisation, have an impact on policy interactions in peripheral countries.

Keywords: Social Policy, World Bank, Development, Globalization, International Financial System.

Giriş

1944 Bretton Woods sistemi çerçevesinde kurulan Dünya Bankası ve IMF, uluslararası parasal sistemde önemli rol oynayan iki ana kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. Dünya Bankası, özellikle kalkınma perspektifi üzerine odaklanarak, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini desteklemek amacıyla bir dizi proje ve çalışma üzerinde etkin bir rol oynamıştır.

Banka, kuruluş döneminde savaştan etkilenen Avrupa ülkelerinin yeniden imarı ve kalkınması amacına odaklanmıştır. Ancak, zaman içinde yaşanan krizler ve küresel güç dinamiklerinin rekabeti nedeniyle, Dünya Bankasının misyonu dünya konjonktürüne paralel olarak evrim geçirmiştir. Günümüzde, Bankanın misyonu aşırı yoksulluğa son vermek ve dünya nüfusunun 1.90 doların altında gelire yaşayan kesimini azaltmak üzerine odaklanmıştır. Ayrıca, insanların en yoksul %40'ının gelirini artırarak toplam refahın daha adil dağılımını teşvik etmek de başlıca hedefler arasına girmiştir (World Bank, 2021).

Dünya Bankası, kuruluş yıllarında daha çok iktisadî büyümeyi destekleyen projelere finansman sağlamış, ancak 1960'lı yıllardan itibaren kalkınma yaklaşımındaki değişikliklerle az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına yönelik çabalarını artırmıştır (Clemens ve Kremer, 2016: 59). Neoliberal politikaların yükselişi, serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi, krizler sonrası küresel güç dengelerin değişmesi, ABD'nin ekonomik ve siyasî gücündeki değişimler ve dünya ekonomisinin geçirdiği dönüşümler Dünya Bankasının dönüşümünü etkileyen faktörler olmuştur.

Bu nedenle, bazı akademisyenlerin Dünya Bankasının kuruluşu, işlevi ve görevleri konusunda çeşitli eleştirileri bulunmaktadır. Bu eleştirilerden biri, Kaya (2002: 3) tarafından dile getirilmiştir. Kaya, Dünya Bankasının birçok çevre tarafından uluslararası yardım kurumu olarak algılandığını ve hatta az gelişmiş ülkelerin refahlarını desteklemek için ihtiyaç duydukları tek finansman kaynağı olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Diğer bir perspektiften bakıldığında ise farklı bir anlayışa sahip çevreler, Dünya Bankasını faaliyetleriyle küresel ölçekte neoliberal ideolojinin gereksinimlerine uygun olarak dünyanın yeniden şekillenmesine katkıda bulunan bir kurum olarak tanımlamaktadır.

Daha önce belirtilen eleştirilere ek olarak, Dünya Bankasının kaynaklarının yoksul ülkelere aktarılması sonucunda bu ülkelerin borçlandırılmasıyla ilgili bir başka eleştiri de mevcuttur. Bu eleştiride, aktarılan kaynakların ve ülkelerin borçlanma süreçlerinin, özellikle petrol gibi doğal kaynaklar üzerinden yapılan transferlerle Dünya Bankası ve IMF tarafından öngörülen istikrar ve kalkınma programlarına dayandırılarak, zengin ülkeler lehine bir aktarımın gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu durumun, yoksul ülkelerin daha da yoksullaşması ve sömürülmesi anlamına geldiği düşünülmektedir (Crisp ve Kelly, 1999: 546).

Bu çalışmanın temel gerekçesi, Dünya Bankasının tarihsel gelişiminin, temel misyonunun ve uluslararası finans dünyası üzerindeki geniş kapsamlı etkisinin kapsamlı bir analizini sunmaktır. Bu çalışma, Dünya Bankasının evrimini inceleyerek, küresel ekonomik zorlukların ele alınmasındaki ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesindeki rolüne dair bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kurumun evrimini, misyonunu ve küresel etkisini sentezleyen birleşik bir anlatı sunarak mevcut yazındaki önemli bir boşluğu da doldurmaktadır.

Bu arka plan ışığında, çalışma Dünya Bankasının kuruluşundaki ekonomik-siyasî iklimde etkili

olan görüşü ve sonrasında küreselleşmenin Banka üzerindeki etkilerini üç bölümde ele almaktadır. Birinci bölümde Dünya Bankasının kuruluşu, işlevi ve uygulamaları incelenirken, ikinci bölümde Banka'daki politika değişikliklerine odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde ise küreselleşmenin Dünya Bankası üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

1. Dünya Bankası ve Faaliyetleri

1.1. Dünya Bankasının Kuruluşu ve İşlevi

1929 Ekonomik Buhranının meydana geldiği yıllarda uluslararası ekonomi ilişkileri çıkmaza girmiştir. Buhranın milli gelir ve istihdam düzeyleri üzerinde yarattığı daraltıcı etkiden kurtulabilmek ve gittikçe küçülen dünya paylarını koruyabilmek için, çoğu ülke rekabetçi devalüasyonlara başvurmuş, bir yandan pazarlarını dış rekabetten koruyabilmek adına gümrük tarifelerini yükselterek miktar ve ithalatta döviz kısıtlamalarına gitmiştir (Göçmen, 2014: 5). Ekonomik bunalımın etkisi sona ermeden, II. Dünya Savaşı'nın çıkması mevcut bunalımı daha da artırmıştır. Bu olumsuz etkileri kolay atlatabilmenin çözümü olarak uluslararası iş birliği ve bu iş birliğinin kurumsallaşması yoluna gidildiği görülmektedir.

ABD II. Dünya Savaşı henüz sonlanmadan, 1941 yılında uluslararası finans kurumlarının planlarını yapmıştır. Savaş sonrası yeni bir uluslararası iş bölümü doğmakta, ABD bu yeni durumda Avrupa'nın yeniden inşası, sömürgelerin durumları ve 1929 krizine benzer bir krizin ortaya çıkmasını engellemekle ilgilenmektedir. Bu sorunlara çözüm bulabilmek için iki hedefe yönelmiştir: Krizi engelleyecek uluslararası bir para fonu kurmak ve Avrupa ile sömürgeler konusunda etkili olacak yeniden yapılanma ve kalkınma bankası oluşturmak. Böylelikle, 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansının¹ sonucunda ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında ikiz kuruluşlar olarak adlandırılan Dünya Bankası ve IMF kurulmuştur (Zabcı, 2017: 32).

Konferansta, İngiltere ve ABD öncülüğündeki Müttefik Devletler, Avrupa refahını yeniden inşa etmeye, 1920'lerin ve 1930'ların totalitarizminin yükselmesine yardımcı olan ekonomik sıkıntıların tekrarlanmasını önlemeye çalışmışlardır. IMF, Avrupalılar tarafından yürütülecek zımnî sözleşme doğrultusunda küresel döviz kuru rejimini ve ödemeler dengesini yönetmekten sorumluyken, bir Amerikalı tarafından yürütülecek olan Dünya Bankası savaş sonrası imar kredilerini sağlamıştır. Fon, kısa vadeli makroekonomik sorunlardaki "yangınlara" odaklanırken, Banka uzun vadeli yerel gelişimlere odaklanmıştır (Masters ve Chatzky, 2018: 1).

Dünya Bankasının işlevi, savaşın oluşturduğu yıkıntılar içerisindeki Batı Avrupa ülkelerinin yeniden inşası ve bu ülkelerin savaş ekonomisinden sorunsuz bir biçimde çıkışını kolaylaştırmak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak şeklinde belirlenmiştir. Dünya Bankasının, sağlık merkezleri ve okulları inşa etme, su ve elektrik sağlama, hastalıklarla mücadele etme ve çevreyi koruma gibi belirli projeleri yerine getirme ya da ülkelerin belirli sektörlerini yapılandırma konusunda finansal ve teknik yardım sağlayarak, uzun vadeli kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasını desteklemesi başlıca görevlerindedir. Dünya Bankasının desteği genellikle uzun vadeli. Gerekli finansman hem üye ülkelerin katkıları hem de tahviller yoluyla sağlanmaktadır (The IMF and the World Bank, 2021: 1).

Savaş nedeniyle tahrip veya bloke olmuş ekonomileri yeniden düzenlemekle birlikte barış döneminde ihtiyaçları karşılamak, üretim araçlarının gelişmesine destek olmak, dış yatırımlara garanti vererek kredilere destek sağlamak, uluslararası ticaretin uzun vadede dengeli gelişmesini ve üretken kaynakların gelişmesini sağlayacak uluslararası yatırımları desteklemek, çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve yaşam düzeyinin artırılmasına katkıda bulunmak, Banka tarafından verilen veya garanti edilen uluslararası krediler ile uyum sağlamak Dünya Bankasının ana sözleşmesinin 1. maddesinde yer alan diğer görevlerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Dünya Bankasına üye olan

¹ Amerikan hazinesinin başında olan Harry Dexter White ve konferans konuşmasını gerçekleştiren Henry Morgenthau ile İngiltere'den Lord John Maynard Keynes'in hazırladıkları anlaşmanın imzalanmasıyla iki devlet konferans çalışmalarının yönlendiricisi konumunda olmuşlardır. Kuruç, 2016: 9-11.

ülkeler, IMF'nin de üyeleridir. Dünya Bankası klasik bir banka olmadığından, özel hesap açtırılmadığı gibi kredilerin büyük bir bölümünü de devletlere vermektedir (Sönmez, 2005: 313-314).

1.2. Dünya Bankasının Uygulamaları

1.2.1. 1946-1967 Dönemi

1946 yılında faaliyete geçen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) yani Dünya Bankası, savaştan olumsuz etkilenen Avrupa Ekonomisini yeniden canlandırabilmek amacıyla ilk olarak Fransa, Hollanda, Danimarka ve Lüksemburg'a gerekli olan ithalatın finansmanını sağlamak doğrultusunda kredi açmıştır. Bankanın ilgili anlaşma maddesinde, Banka kredilerinin imar ve kalkınma amaçlı olduğu belirtilmektedir. Dört ülkeye uygulanan kredi ise dolaylı olarak ekonomilerinin yeniden inşasına yöneliktir, bu nedenle istisnai durum teşkil etmektedir. Bu türde bir krediyi güven duyduğu ülkelere açmaktadır. 1947 yılında Marshall Planı'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Dünya Bankasının Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunma misyonu arka planda kalmış, Banka ağırlıklı olarak az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına ve yatırım projelerine mali destek vermeye yönelmiştir (Sönmez, 2005: 315-316).

1956 yılında özel sektör kuruluşlarına destek vermek amacıyla IBRD'nin faaliyetlerini tanımlamaya yönelik olarak Uluslararası Finans Kurumu (IFC) kurulmuştur (Göçmen, 2014:20). Banka az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yönelik taleplerin artmasıyla birlikte 1960 yılında IBRD'ye bağlı Uluslararası Kalkınma Birliği'ni (IDA) kurmuş, imtiyazlı ve yumuşak borç verme sorumluluğunu üstlenmiştir. 1968 yılına kadar olan sürede Banka, ekonomik büyüme ve kalkınmayı denk kabul etmekte ve verdiği borçlar ekonomik büyümeyle yöneliktir. Altyapı ile ilgili projeler, ulaştırma, haberleşme, elektrik üretimi IDA tarafından desteklenmektedir (Shihata, 2000: 225).

1.2.2. 1968-1981 Dönemi

1950'lerde ve 1960'larda Dünya Bankasının merkezi rol oynadığı kalkınma topluluğu, yoksul ülkelere sanayileşme için gerekli alt yapıyı sağlamanın önemini vurgulamaktadır (Miller-Adams, 1999: 2).

McNamara'nın başkanlığını yaptığı 1968-1981 yılları arasında Banka'nın yeniden yapılanması için iki temel hedef belirlenmiştir: Banka'nın yeni kaynak finansmanını geliştirmek ve Banka'yı finansman risklerine karşı korumak için yeni mekanizmalar oluşturmak. Miras aldığı Banka'nın zayıf ve etkisiz olduğunu belirten McNamara, gücünü yeni kaynaklar bularak ya da yaratarak artırmayı hedeflediğini dile getirmiştir. 1968 yılında, Banka mali tedbirlik ve yüksek getiri talep eden ABD ve Avrupa tahvil piyasalarının ağırlığı altında ilerlememiş ve ABD hükümeti politik çıkarları doğrultusunda kredileri desteklemeye devam etmiştir. Banka finansal olarak güçlüydü, ancak finansman zayıf ve ciddi şekilde yetersiz kullanılmıştır. Bu nedenle McNamara üzerinde durduğu iki konuyla ilgili öncelikle Banka çalışanlarından Bankanın finansal bir kısıtı yoksa yürütülmesini görmek isteyecekleri tüm program ve projelerin listesini çıkarmalarını istemiş ve Bankanın verdiği borç miktarını iki katına çıkarmayı planladığını açıklamıştır. Sonuç olarak, Banka ilk beş yıllık dönemde, daha fazla proje finanse etmiş, daha fazla kredi vermeye başlamıştır (Goldman, 2005: 61-63).

Banka hedeflerine hızlı adımlarla ulaşırken, dünya çapında önemli değişimler olmuş, Ekonomik Danışman Paul Volcker'ın tavsiyesi üzerine, Başkan Nixon savaş sonrası Bretton Woods sisteminin tüm dünya para birimlerini ABD doları cinsinden altın değerine bağlayan para birimini duyurmuştur (Goldman, 2005: 64). Bretton Woods Anlaşması ile savaş sonrası dönemde ABD dolarının hızla yükselişi doların dünya parası olarak ilan edilmesine neden olmuş, 1971 yılında sistemin çöküşüne kadar devam etmiştir (Zabcı, 2017: 38).

McNamara-Rotberg devrimi, Dünya Bankası için uluslararası finans dünyasında dönüştürücü olmuştur. McNamara, Bankanın öz sermaye ve yoksulluğun azaltılması adına ne kadar az borç verdiğine ve genel olarak kalkınma modelinin başarısızlığına değinerek, özel olarak Banka kredilerinin çoğunun en yoksul ülkelerin %40'ını geçmekte olduğunu vurgulamıştır. McNamara göreve başladığı andan itibaren yoksul ülkelere yönelmekte, 1960 yılından bu yana gelişmekte olan dünyada ortalama yıllık büyümenin %8 olduğunu vurgulayarak, büyümenin bir kısmının sanayi bölgelerinde yoğunlaştığını, köylünün kendi geçim sınırları içerisinde yoksulluk yaşadıklarını belirtmektedir (Goldman, 2005: 66-68).

Eylül 1973 yılından sonra, McNamara'nın gerçekleştirdiği toplantı ardından yoksulluk azaltıcı programlar Bankanın öncelikli politikası olarak gündeminde yer almıştır. Bu dönemde Bankanın, izlediği politika çerçevesinde yaptığı kırsal kalkınma, eğitim, sağlık, beslenme, içme suyu temini gibi alanlarda belirgin iyileşmeler kaydedilmiştir (Shihata, 2000: 239).

McNamara'ya göre yoksulluk ve az gelişmişlik sorunlarının çözümü Bankanın dikkatini üçüncü dünya kırsal ülkelerine vermesiyle gerçekleşebilecektir. Bu aşamada köylü ve çiftçilerin hayatlarını değiştirebilecek en etkili araçların ne olduğu sorusu akıllara gelmiş ve bu soru, ABD'nin Uluslararası Kalkınma Ajansı, Dış İlişkiler Konseyi, CIA, Savunma Bakanlığı gibi politika çevrelerinin de temel kaygı konusu olmuştur. Sorunu çözmek için McNamara, yüksek verimde çeşitlilik gösteren tohumlar, gübre, sulama, sermaye ve teknik destek içeren bir proje olan Yeşil Devrimi Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya getirmeyi önermiştir. Bu proje büyük ölçüde belirli alanlarda ilerlemeyi sağlamıştır. Bu projeye esas amaç yoksulluğun azaltılmasıdır. Ayrıca McNamara kırsal projelerde nüfus kontrolü, beslenme, sağlık bölümleri gibi alanlara baskı yapmıştır. Kentsel yoksulluk endişesi için, düşük maliyetli konut ve gecekondu rehabilitasyonu için projeler başlatmıştır (Goldman, 2005: 68-71).

Yeşil Devrim fikri, Dünya Bankasının finansal desteğinin büyüklüğü ve kalkınma destek ağının genişliği sebebiyle dünya çapında önem kazanmıştır. McNamara çalışanlarını sağlam veriler toplama hem de eldeki projelerin tamamlanabilmesi için saha çalışmalarına yönlendiriyordu. Banka, kırsal kesimdeki yoksul insanların yaşam koşulları hakkında bilgi almak için kendi uluslar ötesi talebini üretmiş ve daha önce fark edilmeyen milyonları gözle görünür kalkınma hedeflerine ulaştırmıştır. Böylelikle bu dönem, kalkınma düşüncesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Yeni kredileri hızlandırmak ve yasallaştırmak için McNamara, Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu (Consultative Group on International Agricultural Research- CGIAR) olarak adlandırılan Rockefeller Vakfı'nın Meksika ve Filipinler'de kurduğu geniş bir araştırma ağı oluşturulmuş ve gelişim teşvikinin tarihindeki en büyük başarılarından biri olmuştur (Kapur, Webb, Lewis, 1997: 399; Goldman, 2005: 85).

Yeni yaklaşımlarla birlikte Dünya Bankası kredilerinin tarım ve sosyal alanlara (eğitim, kentleşme) kaydığı, artık tarımda yaşayan kesimin yoksulluğun nedenlerinden biri olduğu kadar ekonomik büyümenin de itici gücü olduğu görülmüştür (Sönmez, 2005: 324).

McNamara, sanayi ve tarımda elektrikleendirme ve sulama yapabilmek için geniş barajlar ile tarıma dayalı sermaye malları için madencilik ve fabrikalar kurmaya ve yeşil devrim hareketiyle kırsal kesimde eğitim ve sağlık gibi çok yönlü alanları genişletmeye yönelmiştir. Ancak, Bankanın çabalarının karşılığında kredi portföylerinin hızla büyümesi, Güney'de yüksek dış borç, çeşitli gıda üretimi kaybı, milyonlarca köylüyü yerinden eden toprakla ilişkili etkenler, gıda üretiminin dolara bağlanması ve Amerikalı'laştırılması, dünya çapında gıda üretimi ve gıda satışlarının düşüşü gibi nedenlerden dolayı ciddi ölçüde tahrip edici etkilere yol açtığı görülmüştür. Dengesiz ticaret koşulları sebebiyle, McNamara'nın yoksulluğun sona ermesi düşüncesi gerisinde borçlu bir Güney ve çok katmanlı bir tarım sistemi kalmıştır. Yoksulluk, Bankanın kalkınma sektörünün bir sonucu olarak büyümüştür. Gıda fiyatlarının çöküşü, petrol fiyatlarının ani yükselişi ile birlikte borçlular tarafından artan bir borçlanma krizi yaşanmıştır (Goldman, 2005: 87).

Bu dönemde, gelişen ülkelerde 1980'lerde patlak veren borç krizleri nedeniyle, Dünya Bankasının ilk görev niteliğinden farklı olarak uluslararası bir kalkınma örgütü haline geldiği gözlemlenmektedir. Bu da 1980'lerin ve 1990'ların birçok yoksul ülkesi nezdinde Dünya Bankası ve IMF'nin ağırlıklı olarak gelişen ülkelere borç veren, bunun karşılığında güçlü Batılı devletlerin tercihlerine uygun politikalar talep eden kuruluşlar olarak görülmesine yol açmıştır (Güven, 2013: 2-3).

1.2.3. 1982-1994 Dönemi

1981-1982'de yaşanan durgunluk, 1982'de meydana gelen dış borç krizi ile birlikte az gelişmiş ülkelerin istikrar ve yapısal uyum kredilerini uygulamaya başlamaları, yeni liberal anlayışın güçlenmesi Dünya Bankasının bakış açısını ve politikalarını değiştirmesini etkileyen etmenler arasında yer almaktadır (Sönmez, 2005: 325).

1980 yılındaki ilk yapısal uyum kredileri McNamara'nın öncülüğünde başlatılmıştır. 1979 yılındaki ikinci petrol krizinden sonra 1980'ler boyunca petrol fiyatlarının artmaya devam edeceği öngörüsü ile adım atan McNamara, yanıldığını ve durumun tam tersi şeklinde olduğunu sonradan görmüştür. Ancak, öngörüsünden yola çıkarak gelişmekte olan ülkelerin yapısal düzenlemeler

yapmaları gerektiğini ileri sürmüştür. 1980 ve 1983 yılları arasında Banka, 9 ülkeye 14 yapısal uyum kredisi vermiştir (Toussaint, 2008: 173).

İlerleyen dönemlerde, kredi kullanımı için gereken düzenlemelerin ilgili ülkeler tarafından benimsenmemesi, Dünya Bankasının yıllık raporlarında sıkça vurgulanan "yapısal uyarlamaya ihtiyacı olan ülkelerin gerekli tedbirleri almaktan kaçındığı" şeklindeki ifadelerle ilişkilendirilerek, yapısal uyarlama amacıyla oluşturulan kredi mekanizmasının etkili bir şekilde işletilemediği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Dünya Bankası, bu duruma çözüm olarak, daha sınırlı kapsama sahip veya sektörel düzenlemeyi hedefleyen "sektörel yapısal uyarlama kredisi"ni hayata geçirmeye karar vermiştir (Sönmez, 2005: 342-343).

Bu sebeple, 1981 yılında başkanlığa atanan Alden W. Clausen koşullu program kredilerine ağırlık vermiştir. Banka, 1982 yılından itibaren her ne kadar yapısal uyum kredilerine başladıysa da Clausen döneminde sektörel ve yapısal borçlar ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde Banka, petrol ve doğalgaz projelerinin yanı sıra kalkınmaya yönelik projelere kredi vermeye devam etmiştir (Shihata, 2000: 233).

1980'ler boyunca, Dünya Bankası ve IMF'nin politika belirleme ve uygulama alanlarında kendi ilkeleriyle uyum içinde olunmasına öncelik verilmiştir, bu durum ise iki kurum arasındaki çatışmaların önemli bir yönünü oluşturmuştur. 1989'da ortaya çıkan bu durum, 1990'da "Washington Konsensüsü" kavramının doğmasına ve yapısal uyum çerçevesinde uygulanması gereken politikaların belirlenmesine yol açmıştır (Toussaint, 2008: 173).

Bu politika paketi, Latin Amerika ülkelerinin 1980'lerin başındaki borç kriziyle başa çıkmak ve ödeme sorunlarını dengelemek amacıyla geçici bir çözüm olarak geliştirilmiştir. John Williamson'a göre, Washington Konsensüsü, makroekonomik istikrar, dışa uyum ve iç serbestlik oluşturan etkenlerle etkilidir. Ancak, Washington Konsensüsü'nün daha geniş bir tanımı, ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, ticaret serbestisi, mali ve parasal tasarruf, faiz oranlarının serbest bırakılması, devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi, bağımsız merkez bankaları ve mülkiyet hakları gibi diğer önemli politikaları da içermektedir.

Washington Konsensüsü, 1980'lerin ortalarında Dünya Bankasının standart politika aracı haline gelen yapısal uyum politikaları aracılığıyla birçok gelişmekte olan ülkede uygulanmıştır. Yapısal uyum politikalarının ana hedefleri arasında, makroekonomik seviyede enflasyonun kısa vadeli istikrarını, ödemeler dengesini ve bütçe açığını dengelemeyi sağlamak için istikrar politikalarının yer alması ilk sırada gelmektedir. İkinci olarak, yapısal uyum politikalarının mikroekonomik seviyede amacı, küresel piyasalardan gelen sinyallere göre kaynakların tahsis edilmesi yoluyla uzun vadeli verimlilik kazanımları elde etmektir (Ruckert, 2006: 43).

IMF, genellikle makroekonomik politikalara odaklanarak özellikle bütçe, fiyatlar, faiz oranları ve döviz kurları gibi alanlara vurgu yaparken, Dünya Bankası daha çok kalkınma stratejileri, projeler ve sektör odaklı bakış açısına yönelmiştir. Bu kurumsal farklılıklarla birlikte, Dünya Bankası, 'Yapısal Uyum Kredileri' çerçevesinde daha geniş krediler vermeye başlamıştır (Toussaint, 2008: 296). Kalkınma çerçevesi içinde yoksulluğun azaltılması stratejisi, Dünya Bankasının yapısal uyum politikalarına dayalı bakış açısını belirler.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansları, yapısal düzenlemeleri eleştiren bir pozisyona sahip olup yoksulluğa duyarlı bir yatırım sürecini savunmuştur. Bu noktada, yapısal uyum politikalarının yoksulluğun azaltılması çabalarına katkı sağlaması beklenmektedir. Bankanın yoksullukla ilgili konulara verdiği önem artmaktadır (Ruckert, 2006: 44). Politikaların büyümeyi artırıcı etkileri olacağı ve bu yolla yoksullara destek sağlamada etkin bir rol oynayacağı düşüncesiyle gerekli olduğu savunulmaktadır. Ancak, Kevin Danaher, Dünya Bankasının bir araştırmasında, 1990'larda yapısal uyum programlarının uygulandığı Doğu Avrupa, Güney Asya, Latin Amerika, Karayipler ve Sahra Altı Afrika ülkelerinde yoksul nüfusun arttığını onaylamış ve Bankanın yoksulluğun olmadığı bir dünya hayalini suiistimal ettiği eleştirisini getirmiştir (Danaher, 2005: 17).

1980 ile 1994 arasındaki dönem, Dünya Bankasının dünyanın en az gelişmiş ülkeleri için ekonomik büyümenin hızlı ve sürdürülebilir bir şekilde sağlanması amacıyla güçlü bir kararlılık duygusunun belirdiği bir süreçtir. Bu hedef, sadece Dünya Bankası tarafından değil, aynı zamanda IMF tarafından da paylaşılmakta olup, Washington merkezli politika düşünürleri ve politika yapımcılarının odak noktasını oluşturmaktadır (Pender, 2001: 398).

Dünya Bankası ve IMF'nin müdahalesi, sadece Doğu Bloğunda değil, aynı zamanda gelişmekte olan birçok ülkede devlet destekli bir model etrafında örgütlenmiş birçok ekonomi politikasına yansımıştır. Dünya Bankası ve IMF'nin gelişmekte olan dünya için siyasi bir müdahalesi, devlet karşıtı bir vurgu içeren belirli kalkınma modellerini teşvik etme şeklini almıştır. Bu model, çeşitli ekonomik politika araçlarına dayanmaktadır. Dünya Bankası ve IMF'nin politika çerçevelerinin belirlenmesinin, kalkınma hedeflerine ulaşmada anahtar bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Bu kalkınma modeli, Dünya Bankası ve IMF tarafından şartlılık ile teşvik edilmiştir. 1979'da ilk olarak, Robert McNamara, Dünya Bankası tarafından önerilen politikaların benimsenmesine bağlı ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı teşvik etme fikrini ortaya atmıştır. Koşulluluk, yapısal düzenlemelerin tanıtılması ile uygulanmıştır. 1980'ler ve 1990'lar boyunca Dünya Bankası, IMF ve Bölgesel Kalkınma Bankalarından alınan krediler, iki taraflı bağışlar, hatta özel finansmanlar, ekonomik politika reformlarını Dünya Bankası modeline uyumlu bir şekilde uygulama konusundaki alıcı hükümetler tarafından etkili bir şekilde benimsenmiştir. Dünya Bankası ve IMF'nin Yapısal Uyum ile bağlantılı koşullara müdahale etmesi, resmi olarak ekonomik büyümeyi teşvik etse de gelişmekte olan ülkelerin kendi modellerini deneme kapasitesini büyük ölçüde kısıtlamıştır (Pender, 2001: 399).

1.2.4. 2000 ve Sonrası Dönem

2000'li yılların sonrasında, Dünya Bankası dahil olmak üzere birçok küresel kuruluş, sosyal sermaye kavramını yeniden yapılandırarak gündeme getirmiştir. Bu dönemde sosyal sermaye, yoksulluk ve eşitsizlik başta olmak üzere, sosyal politika sorunlarıyla mücadele etmede anahtar kavramlardan biri haline gelmiştir. Bu kapsamda, Dünya Bankası yoksulluğu engellemek amacıyla sosyal sermaye modelini geri kalmış ülkeler için bir alternatif model olarak öne sürmektedir (Woolcock, 1998: 188).

2008 yılındaki küresel finans krizi sonrasında, dünya sisteminde değişime odaklanılmıştır. Bu dönemde, Banka Başkanı Robert B. Zoellick, eski düzenin değiştiğini ve yeni bir düzen inşa etmeye ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Asya finans krizi ile birlikte Çin ve diğer gelişmekte olan ekonomilerin daha hızlı bir ekonomik büyüme kaydettiğine dikkat çekmiştir. Zoellick, küreselleşmenin etkileriyle birlikte yoksulluğa odaklanarak, gıda, petrol ve finans krizlerinin yoksulluğu önemli ölçüde artırdığını ifade etmektedir. Ancak, Dünya Bankasının kredilerini ve politikalarını belirlerken kapitalist sistemin sürekliliğini sağlama amacına odaklandığı gözlemlenmektedir. Yoksulluk ikinci plana atılmaktadır, çünkü Banka kredilerinin büyük bir kısmı orta gelirli ülkelere yönlendirilmektedir (Zabcı, 2009: 152-153).

2. Dünya Bankasındaki Politika Değişikliği

1990 yılında yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu, küresel ekonominin getirdiği kapsamlı gelişmelerin sorunların temelini gözden geçirmeye neden olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde, kalkınmanın teşvik edilmesinde devlet odaklı sistemlerin sınırlamalarının açıkça görüldüğü belirtilmektedir. Küreselleşen dünya ekonomisinin talepleriyle devletlerin rolleri arasında endişe yaratan sorular ortaya çıkmaktadır. Dünya'nın değişmesiyle birlikte ekonomik ve sosyal kalkınmada devletin rolüyle ilgili düşüncelerin de evrim geçirdiği vurgulanmaktadır. Rapor, devletlerin kalkınmanın merkezinde büyümeyi sağlayıcı olmaktan ziyade düzenleyici rollerinin önem kazandığını vurgulamaktadır (World Bank, 1997: 1-2).

Belirtilen değişim bağlamında, 1990'lı yıllarda Dünya Bankasının daha ılımlı bir tutum sergilemesi, Washington Sonrası Uzlaşısı'nın etkileri ile değerlendirilmektedir. Neoliberal kalkınma politikalarının piyasa aksaklıklarını giderme ve piyasa sistemlerinde verimliliği artırma amacıyla tartışıldığı görülmektedir (Metin, 2013: 219). Bu tartışmalar çerçevesinde, Dünya Bankasının yapısal uyum koşuluyla borç vermesinin, Üçüncü Dünya ekonomilerinde piyasaları liberalleştirme programını uygulamanın temel aracı olduğu anlaşılmaktadır (Danaher, 2005: 17).

Dünya Bankasının işlevlerini anlayabilmek için Amerika'nın ekonomik yayılmacılık amaçlı çalışmalarına bakmak gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı "Açık Kapı Politikası" ile sermayenin önündeki engellerin kaldırılması ve sermayenin serbest dolaşımının öngörüldüğü belirtilmektedir. Açık Kapı politikasının bir uzantısı olarak, Dünya Bankasının kuruluş sözleşmesinde, üye ülkelerin devlet politikalarına müdahale etmesinin yasaklandığı ifade edilmektedir. Liberal ekonomik sistemin kurulmasıyla Amerika'nın mutlak gücü artmıştır. Bu dönemde klasik liberalizmin yerini neoliberalizmin aldığı, Dünya Bankası ve IMF'nin bu ideolojiyi

uygulama konusunda etkili olamadığı ifade edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin savaştan galip ayrılması, Doğu Avrupa'daki komünist rejimler ve Soğuk Savaş'ın başlaması, neoliberal görüşün yayılmasını engellemiştir (Friedberg, 1994: 18).

ABD'nin egemenliğinin şekillendirilmesi, IMF ve Dünya Bankası programları aracılığıyla gerçekleşmiştir. Kapitalizmin yaşadığı kriz, egemen güç araçlarının ideoloji değişimine yol açmıştır. IMF ve Dünya Bankası programları ile Batı'da biriken sermayenin dünyaya yayılması ve borçlu ülkelerin borçlarını yapılandırması, tüm ülkelerin neoliberalizm çatısı altında yeni ekonomik düzene entegre edilmesi hedeflenmiştir (Pagliari ve Young, 2016: 73).

1950'li yılların sonlarından itibaren, Dünya Bankası, ülkelerin stratejilerini belirleme sürecinde etkili bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nin çevre ülkelerle yardımlaşma ve yönlendirme çabaları, Kapitalist Blok ile Sosyalist Blok arasındaki çevre ülkelere yönelik yardım rekabetine yol açmıştır. Ülkelerin modernleşme ve gelişme istekleri, sosyalist ve kapitalist modeller arasında seçim yapma temeline dayanmaktadır (Clemens ve Kremer, 2016: 70).

Sovyetler Birliği'nin savaş sonrasında sosyalist bloku genişletme çalışmaları, kapitalist blokta yeni bir uluslararası düzenin kurulması gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda, savaştan mağlup çıkan Almanya, İtalya ve Japonya kapitalist düzen içine çekilerek, yeni dünya düzeninde kapitalist blok ile sosyalist blok arasında karşı karşıya getirilmiştir. Yeni koşullarda kapitalist bloğun disipline alınması, mali ve parasal işlerin yeniden düzenlenmesi ve kuralların tam olarak uygulanması gerektiği görülmüştür. Savaş sonrasında 1970'lere kadar olan dönemde, sermaye birikimi rejimini özellikle Avrupa'ya ihraç eden ve hızla büyüyen Amerika, Bretton Woods Anlaşması'nda öncü bir rol oynamıştır (Sönmez, 2005: 308). Bu anlaşmanın politikaları ve uygulamaları iki kurum aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Bu nedenle, IMF ve Dünya Bankasının yürüttüğü politikaların merkezinde ABD'nin bulunduğu gerçeğine vurgu yapmak yanlış olmayacaktır.

İki Bretton Woods kurumu, başlangıçta Keynesçi ekonomi politikalarıyla uyum içinde ilerlemiştir. Ancak Keynesçi iktisadın krize girmesiyle birlikte, kurumların görev ve işlevleri değişmiştir². 1971 yılında artan ticaret ve bütçe açıkları sabit kur sistemini sonlandırmıştır. Petrol krizleri yüksek enflasyona sebep olmuş, üçüncü dünya ülkelerini daha fazla borçlandırmıştır. Bu nedenle, IMF ve Dünya Bankası, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik düzenini sağlamak amacıyla ortak çalışma geliştirmişlerdir. Piyasaların serbestleşmesi, dışa açılması, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve ekonomideki bürokrasinin azaltılmasına yönelik çalışmalar, "Yapısal Uyarılama Politikaları (Programları)" adı altında yürütülmektedir. Neoliberal dönüşüm projesi 1980'lerden başlayıp, 1990'ların sonlarına kadar yapısal uyarılama programlarıyla ülke ekonomilerinin piyasaların kurallarına tabi kılınması öngörülmektedir (Harvey, 2005: 48).

Yeni dünya düzeni içerisinde etkin bir rol oynayan Dünya Bankasının, yaşanan savaşlar ve krizlerle birlikte ekonomik ve siyasî iklimin değiştiği bir dönemde, Bankanın işleyişinde rol oynayan devletlerin uygulamaya çalıştıkları politikalarla ideolojisinin değiştiği gözlemlenmektedir. Nitekim Dünya Bankasının kuruluş misyonu ve sahip olduğu politikadaki görüşlerinin farklılığı üzerinde daha fazla durulmuştur. Kimi yazarlar, sol görüşün hâkim olduğunu, kimileri ise Bankanın liberal görüşe sahip olduğunu belirtmektedir. Bazı yazarlar ise Dünya Bankasının liberal etkinin şekillendirdiği sosyal demokrat ağırlıklı bir yaklaşım benimsediğini söylemektedir.

Sönmez, "Dünya Ekonomisinde Dönüşüm" adlı kitabında, Dünya Bankasının 1960'lı yıllarda liberallerin ideolojik ve teorik açıdan göstermiş oldukları ilerleyici politikalar karşısında yapısalci yaklaşımı desteklediğini, ancak bu desteğin ideolojik olmaktan çok bürokratik olduğunu vurgulamaktadır. Kamu sektörüne sağlanacak kaynak transferinin, kaynakların ülke içerisinde dağıtımına göre daha kolay bir çözüm olduğu benimsenmiştir. Bu bağlamda, sosyal demokrat bir yaklaşımın varlığına vurgu yapılmaktadır. Altmışlı yıllarda Dünya Bankasının planlama düşüncesinden uzaklaşıp, sektörel projelere öncelik tanımaya başladığı belirtilmektedir. Seksenli yıllara gelindiğinde

² Bretton Woods sisteminin sürdürülemez hale gelmesine yönelik olarak Ünay, 1960'lı yıllardan itibaren ABD'nin küresel rekabette yaşanan erozyonun, Almanya ve Japonya gibi alternatif küresel güç odaklarının oluşmasının ve uluslararası finans hareketlerindeki artışın yanı sıra Vietnam Savaşı'nın Amerikan ekonomisinde yaratmış olduğu enflasyonist baskıların olduğunu vurgulamaktadır. Ünay, 2009: 5.

ise yeni-liberal görüş çerçevesinde somut politikalar oluşturulduğu dile getirilmektedir. Yeni-liberalizmin güçlenmesi, Dünya Bankasının bakış açısını değiştirmedeki faktörler arasında yer almaktadır. İthal ikameci politikaların terk edilmesiyle dışa açılım sağlanmakta, ihracat özendirilmektedir. Dünya Bankasının bu görüşleri benimsemesindeki en büyük etki, konjonktürün değişmesidir. 1982’de başlayan dış borç krizi ve sonrasında istikrar ve yapısal uyarlama politikalarının uygulanması, bu değişimin kanıtı niteliğindedir.

3. Küreselleşmenin Dünya Bankası Üzerindeki Etkileri

1970’li yıllardaki kapitalizm krizini aşma amacıyla ortaya atılan ideoloji, postmodernizm tarafından beslenen neoliberal iktisat politikalarıdır (Erbaş, 2000-2001). Neoliberal görüşler tarafından yönlendirilen küreselleşme, kendini destekleyen uluslararası sermaye sınıfının görüşlerinin ve çıkarlarının hayata geçirilmesini hedeflemektedir.

1945-1970 yılları arasındaki liberal politikaların baskın olduğu döneme karşılık, neoliberal sistem piyasaların hakimiyeti üzerine kurulmuştur. Bir bakıma, klasik liberal düşüncenin 1980 sonrasındaki uygulama biçimi olan neoliberalizm, ekonomik alanda piyasa hakimiyetini savunarak ekonominin verimli olabilmesi için piyasaya müdahale edilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu dönemde, dünya ekonomisinin aşırı derecede sermayeleşmesi ve piyasanın hâkimiyeti hedeflenmektedir. Neoliberal dönüşüm aracı olarak IMF ve Dünya Bankası ön plana çıkmaktadır. Doğu Bloğunun 1990 yılında yaşanan çöküşüyle birlikte, ABD’nin öncülük ettiği kapitalist sistemin tüm dünyaya yayılması amaçlanmıştır (Paloni ve Zanardi, 2005: 51-58).

1970’lerin başlarından itibaren ekonomik sorunlarla birlikte savaş sonrasında oluşturulan düzenin bozulmaya başlaması, ABD ve diğer kapitalist ülkelerin ekonomik durgunluklar yaşamasına neden olarak yapısal değişime yol açmıştır. Bu değişim sürecinde, neoliberalizm Keynesyen iktisadın yerini almıştır. Savaş sonrası refah devlet anlayışı, serbest piyasa koşullarına yerini bırakarak devletin ekonomideki rolünü azaltmış ve özel sektörün ağırlığını artırmıştır. Bu dönüşümle birlikte, Dünya Bankası piyasa savunucusu ve denetleyicisi olarak konumlanmıştır (Pagliari ve Young, 2016: 73).

İkiz kuruluşların faaliyet ve etkilerini artırarak devam etmelerinde etkili olan faktörler arasında, 1974 krizi (OPEC’in petrol fiyatlarını varil başına üç kat artırması) sonrasında dünya ekonomisinin genişleme süreci, işsizlikle birlikte enflasyonun bir arada görülmesi, gelişmiş ülkelerdeki talep daralması sonucu az gelişmiş ülkelerin hammaddelerine olan talepteki azalış, yaşanan enflasyonla az gelişmiş ülkelerin ithalatının pahalı hale gelmesi, az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik koşulların olumsuzluğu, ülkeler ve finansal kurumlar arasındaki borç alıp verme işlemlerinin düzenlenmesi ihtiyacı yer almaktadır (Soyak ve Bahçekapılı, 1998: 5). Bu bağlamda, Dünya Bankasının 1980’lerin sonlarından itibaren belirleyici güç odaklarının (ABD, Avrupa Birliği, Japonya) politikaları doğrultusunda hareket etmeye başladığı gözlemlenmektedir (Sönmez, 2005: 431).

Küreselleşme, uluslararası ekonominin düzenlenmesinde ve ekonomik örgütlerin rollerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Neoliberalizm, küresel ekonominin genişleme sürecini belirleyerek kendi meşruiyetini artırmaya ve ortaya çıkan alternatifleri bertaraf etmeye yönelmiştir (Paloni ve Zanardi, 2005: 51-58).

Dünya Bankasının değişen koşullara yönelik etkileri artarken, küreselleşme ile birlikte bu süreçten yararlanamayan ve adeta dışlanmış konumda bulunan grupların sayısının artması, özellikle kitle yoksulluğunun varlığıyla ilgili uluslararası kuruluşlara yönelik tepkileri artırmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte sürekli yenilenen teknoloji ve bu teknolojinin uygulanmasındaki üstünlüklerin ortaya çıkardığı rekabetin etkisiyle yüksek sermaye birikimi ihtiyacı, çok uluslu şirketlerin sayısının artmasına neden olmaktadır. Bu durum, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların, aşırı güçlenen sermayeye karşı eleştirilere maruz kalmasına yol açmaktadır. Küreselleşen kapitalizmin günümüzdeki sosyo-ekonomik etkileri arasında, büyüyen zenginlik ile birlikte artan işsizlik ve yoksulluk dikkat çekmektedir. Üretim ve tüketim kapitalleşirken, büyük bir çoğunluğun temel ihtiyaçlarının dahi karşılanamaması, sistemin içerdiği tezatlıkları gözler önüne sermektedir (Yalçınkaya vd., 2012: 21).

Küreselleşme sürecinden yararlanan bireylerin sayısı oldukça sınırlıdır. Özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların, işgücü piyasalarındaki değişiklikleri tetikleyen neoliberal politikaları yaygınlaştırmasıyla birlikte, küreselleşen yoksulluk olgusu ortaya çıkmıştır (Köse, 2008: 3).

Bu eleştirilere odaklanan Dünya Bankası, 1997 Asya Krizi ile ortaya çıkan ekonomik sorunlar, ekonomik sistem değişiklikleri ve küreselleşme algısındaki azalma gibi nedenlerin tekrarlanmaması amacıyla geliştirdiği bazı önlemleri açıklamıştır. Bu önlemler arasında ülkeler arası sermaye akışının stabilize edilmesi, makroekonomik politikaların uygulanması, kısa vadeli sermaye girişlerine kısıtlamalar getirilmesi, krizlerden en az etkilenmek için sosyal ağların kurulması ve dünya ülkelerinin kendi aralarındaki ticari ve mali ilişkileri düzenleyen ortak kuralların geliştirilerek daha fazla iş birliği yapmaları gerektiği vurgulanmıştır (Köse vd., 2006: 6).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Dünya Bankası, kuruluşundan bu yana bir dizi ideolojik dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümler genellikle küresel ekonomik ve siyasî koşulların yanı sıra Bankanın liderlik değişiklikleri, ekonomik teorilerin evrimi ve ülkelerin kalkınma ihtiyaçlarına tepkiler üzerine şekillenmiştir. Nitekim kuruluş döneminde Dünya Bankası öncelikli olarak savaş sonrası yeniden yapılanma ve kalkınma amacıyla, genellikle devlet müdahalesini içeren politikaları desteklemiştir. Bu kapsamda, altyapı projelerine ve sanayi kalkınmasına özellikle ve öncelikle odaklanmıştır.

1960'ların sonlarına kadarki süreçte ise Dünya Bankası daha çok, gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma projelerini desteklerken, ekonomik planlama ve devlet müdahalesini teşvik eden bir yaklaşım benimsemiştir. Yapısalcılık ve planlama dönemi olarak da görülebilecek bu dönem boyunca geçerli olan sosyalist blokla rekabet etme çabası, bu dönemde planlama odaklı politikaların benimsenmesine yol açmıştır.

Sonraki dönemi kapsayan 1970'li yıllar ise kriz ve liberalleşme dönemi olarak görülebilir. Nitekim bu dönemde enerji krizleri ve ekonomik sıkıntılar, Dünya Bankasının ve IMF'nin ekonomik liberalleşmeyi teşvik etmeye başlamasına neden olmuştur. Dünya Bankası, bu bağlamda yapısal uyum politikalarını benimsemeye başlamış ve özelleştirme, serbest ticaretin teşviki ve devlet müdahalesinin azaltılması gibi politikalar ön plana çıkmıştır.

1980'li ve 1990'lı yıllar ise Bankanın ideolojik anlayışında neoliberal dönüşüm yılları olarak görülmektedir. Bu dönemde Dünya Bankası, daha güçlü bir şekilde neoliberal ekonomik politikalara yönelik bir dönüşüm geçirmiştir. Piyasaların serbestleşmesi, özelleştirmenin teşviki, dışa açılma ve küreselleşme bu dönemde vurgulanmaya başlanmış, yapısal uyum programları, ülkelerin ekonomik politikalarında büyük bir değişikliğe neden olmuştur.

2000'li yıllar ve sonrasına bakıldığında ise sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğu azaltma şeklinde çok daha güncel ve özellikli bir hedefin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Dünya Bankası, 2000'lerden itibaren sürdürülebilir kalkınma hedeflerine odaklanmaya başlamış ve aynı zamanda, Bankanın politikalarında yoksulluğu azaltma, eğitim, sağlık ve çevre gibi konular önemli hale gelmiştir. Banka, bu dönemde önceki dönemlere kıyasla daha fazla odaklanılan sosyal ve çevresel konulara yönelik politikaları desteklemiştir.

Dünya Bankasının kuruluşundan itibaren geçirdiği bu dönemler genel hatlarıyla ve bir arada değerlendirildiğinde, Dünya Bankasının politika ve önceliklerinin geniş bir yelpazede değişim ve dönüşüm geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu değişimler hem soğuk savaş ve küresel ekonomi gibi dışsal etkenlerden hem de Bankanın iç yapısındaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu değişimlere bağlı olarak, Dünya Bankası zaman zaman kuruluş amacından uzaklaştığı, politik dönüşümleriyle ve uygulamalarıyla uluslararası ekonomik sistemin dayandırıldığı eşitsizlikleri pekiştirdiği, yapısal uyum projeleri ve özelleştirmelerin toplum içindeki bireyleri daha da yoksullaştırdığı gibi ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Her ne kadar küreselleşmenin nimet-külfet dengesinin ülkeler ve bölgeler arasında eşit dağılmadığı bilirse de bu eşitsizliğin başlıca sebebi olarak Dünya Bankasının ideolojisini ve uyguladığı politikalarını görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun yerine, uyguladığı politikaların sorunların çözümü açısından etkisinin beklenenin altında olduğu şeklinde bir iddia daha doğru görünmektedir.

Kaynakça

- Clemens, M. A., ve Kremer, M. (2016). The new role for the World Bank. *The Journal of Economic Perspectives*, 30(1), 53–76. <http://www.jstor.org/stable/43710010>
- Crisp, B. F., ve Kelly, M. J. (1999). The socioeconomic impacts of structural adjustment. *International Studies Quarterly*, 43(3), 533–552.
- Danaher, K. (2005). IMF ve Dünya Bankası'na karşı 10 neden (Çev. B. Doğan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Erbaş, H. (2000-2001). Küreselleşme ve ulus-devletin 'aşınımı' sürecinde toplumsal eşitlik/adalet, *Doğu Batı*, (13), 213-224.
- Friedberg, A. L. (1994). The future of American power. *Political Science Quarterly*, 109(1), 1–22. <https://doi.org/10.2307/2151658>
- Güven, A.B. (2013). IMF, Dünya Bankası ve küresel kriz: yeni dengeler, eski yönelimler. F. Şenses, Z. Öniş, C. Bakır (Eds.), *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen içinde* (41-64. ss.). İstanbul: İletişim.
- Goldman, M. (2005). *Imperial nature the World Bank and struggles for social justice in the age of globalization*. London: Yale University Press.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press
- Kapur, D., Lewis, J. P. ve Webb, R. (1997). *The World Bank its first half century*. Washington D.C: Brookings Institution Press.
- Kaya, S. (2002). Dünya Bankası ve Türkiye. *Sayıştay Dergisi*, (46-47), 3-42.
- Köse, A., Prasad, E.S., Rogoff, K. ve Wei, S.J. (2006). Financial globalization: A reappraisal. IMF working papers, WP06/189.
- Köse, B. (2008). Yoksulluğun küreselleşmesi. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2(4), 1-11.
- Kuruç, B. (2016). Bretton Woods Antlaşması'nın 70. yılı. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 34(1), 7-26.
- Masters, J. ve Chatzky, A. (2018). The IMF: The world's controversial firefighter. Council on foreign relations backgrounder. Revised November 1. Erişim adresi <https://www.cfr.org/backgrounder/what-imf>
- Metin, B. (2013). Neoliberal yapısal uyum politikalarından kapsayıcı kalkınma çerçevesine Dünya Bankasının yoksulluk sorununa yaklaşımı. *Çalışma ve Toplum*, (2), 211-233.
- Miller-Adams, M. (1999). *The World Bank new agendas in a changing world*. London: Routledge.
- Pagliari, S. ve Young, K. (2016). Global governance and the making of global rules: Exploring the role of international economic organizations. *European Journal of International Relations*, 22(1), 68–91. <https://doi.org/10.1177/1354066114565223>.
- Paloni, A. ve Zanardi, M. (2005). *The IMF, World Bank, and policy reform, Introduction and Overview*. London: Routledge.
- Pender, J. (2001). From 'Structural adjustment' to 'comprehensive development framework': Conditionality transformed? *Third World Quarterly*, 22(3), 397-411.
- Ruckert, A. (2006). Towards an inclusive-neoliberal regime of development: From the Washington to the Post-Washington consensus. *Labour, Capital and Society*, 39(1), 36-67.
- Shihata, I.F.I. (2000). The dynamic evolution of international organizations: The Case of the World Bank. *Journal of the History of International Law*, 2, 217-249.
- Soyak, A. ve Bahçekapılı, C. (1998). İktisadi krizler-IMF politikaları ilişkisi ve Finance and Development dergisindeki yansımaları. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 13(144), 48-61.

Sönmez, S. (2005). Dünya ekonomisinde dönüşüm. Ankara: İmge Kitabevi.

The Imf and The World Bank. (2021). Erişim adresi:

<https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/07/27/15/31/IMF-World-Bank> / 1.10.2021.

Toussaint, E. (2008). The World Bank: A critical primer. London: Pluto Press.

Ünay, S. (2009). IMF ve küresel misyon arayışı. Seta Analiz, (13), 3-20.

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. Theory and Society 27, 151–208. <https://doi.org/10.1023/A:1006884930135>.

World Bank (2021). Annual report 2021. Washington D.C: World Bank.

World Bank (1997). World development report 1997: The state in a changing world. Washington D.C: World Bank.

Yalçınkaya, M.H., Çılbant, C. ve Yalçınkaya, N. (2012). Küreselleşme ile yeniden şekillenen ulus-devlet anlayışı. International Journal of Economic and Administrative Studies, 4(8), 2-26.

Zabcı, F. (2017). Dünya Bankası yanılsamalar ve gerçekler. İstanbul: Yordam Kitap.

Beyan ve Açıklamalar

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Doğa Başar Saripek ve Ebru Büyükerkan). Araştırma ikincil verilere sahip bir çalışma olduğu için etik beyana gerek yoktur.

Yazar Katkısı: Kavram/fikir Doğa Başar Saripek (katkı oranı %50), Ebru Büyükerkan (%50); veri toplama/işleme Doğa Başar Saripek (katkı oranı %50), Ebru Büyükerkan (%50); Doğa Başar Saripek (katkı oranı %50), Ebru Büyükerkan (%50); Doğa Başar Saripek (katkı oranı %50), Ebru Büyükerkan (%50) ve Doğa Başar Saripek (katkı oranı %50), Ebru Büyükerkan (%50) tarafından yapılmıştır. Yazarlar makalenin yayınlanan versiyonunu okumuş ve kabul etmiştir.

Finansman: Bu çalışma herhangi bir fon desteği almamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemektedir.

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.